PAUL WEISS'TA YAŞANMIŞ (NESNEL) VE YAZILMIŞ TARİH*

Nagehan BOZDOĞAN LEK
Talip KABADAYI**

ÖZ

1901 yılında doğan ve 2002 yılında hayatını kaybeden Paul Weiss Amerika'lı bir düşünürdür. The Review of Metaphysics ve Metaphysical Society of America 'nın kurucusudur. Çok değişik işlerde çalıştıktan sonra 1924 senesinde City College of New York'a kayıt olmuştur. Geceleri ücretsiz felsefe dersleri almış ve bu okulu 1927'de onur derecesiyle bitirip ardından hemen 1929 yılında doktorasını aldığı Harvard'a kayıt olmuştur. Harvard'da Étienne Gilson, William Ernest Hocking, C. I. Lewis, Ralph Barton Perry ve Alfred North Whitehead ile çalışmıştır. Weiss'a göre, "Tarih Felsefesi" bilgi ve inanç sağlama hususunda tarihten de felsefeden de daha beceriklidir, zira daha az araştırmaya rağmen salt felsefeden daha ampiriktir ve ayrıntılı ya da somut olmamasına karşın tarihe göre daha sistematiktir. Bu çalışmada ünlü düşünür Whitehead'in öğrencisi olan Paul Weiss'ın tarihe ilişkin görüşlerini okuyucuya tanıtmak amaçlanmıştır, zira Weiss tarih sözcüğünün geleneksel ikili anlamını; "olmuş bitmiş şeyler" ve "olmuş bitmiş şeylerin bilgisi" demek olan varlık alanı olarak tarih ve bilgi alanı olarak tarihi, farklı olarak yaşanmış (nesnel) tarih ve yazılmış tarih olarak adlandırmaktadır.

Anahtar sözcükler: *Tarih felsefesi, yaşanmış (nesnel) tarih, yazılmış tarih, tarih, felsefe, bilgi, inanç.*

(Paul Weiss: History as Lived [Objective] and Written)

ABSTRACT

Paul Weiss, who was born in 1901 and dies in 2002, is an American thinker. He is also the founder of The Review of Metaphysics ve Metaphysical Society of America. After working at different kinds of jobs, Weiss enrolled in City College of New York in 1924. He took free philosophy courses at nights in this College from which he graduated with an honor degree in 1927 and consequently he got into Harvard University from which he earned his doctorate degree in philosophy in 1929. He studied with Étienne Gilson, William Ernest Hocking, C. I. Lewis, Ralph Barton Perry and Alfred North Whitehead at Harvard Univercity. For Weiss, "Philosophy of History" is more able than philosophy and history in terms of providing with knowledge and belief since it is more empirical than pure philosophy albeit it does less research and it is more systematic than history albeit it is not detailed and concrete. This paper is interested in setting forth the ideas of Paul Weiss, a student of Whitehead, regarding history to the reader because Weiss named the history written and lived apart from the traditional double meaning of history known history as ontology and history as epistemology.

Key words: *Philosophy of history, lived (objective) history, written history, philosophy, knowledge, belief.*

---

* Bu makale Talip KABADAYI danışmanlığında Adnan Menderes Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalı'nda hazırlanıp tamamlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Adnan Menderes Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi. tkabadayi@adu.edu.tr

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2017 Güz, sayı: 24, s. 109-136
ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

Makalenin geliş tarihi: 27.02.2017
Makalenin kabul tarihi:16.11.2017

Tarih felsefesi; eleştirel ve spekülatif (metafizik) tarih felsefeleri olmak üzere iki kısımda incelenebilir. Eleştirel tarih felsefesi bilim felsefesini andırır. Bilimsel keşif ve geçmişteki insan eylemleri olarak değerlendirilen, tarihin içerisine, yani tarih yazımına doğru felsefi bir soruşturmadır. Bu tür konulara tarihi sorgulamaları, tarihsel gerçeğin doğası ve bunu elde etmenin olasılığı, tarihsel açıklamanın doğası gibi diğer sorgulama şekilleriyle ilişkili olarak yaklaşır[1]. Diğer yandan, metafizik veya spekülatif tarih felsefesi, geçmiş insan eylemlerinin bir bütünü olarak değerlendirilen tarihin amacını ve anlamını belirlemeye çalışır. Bazı spekülatif tarih filozofları, bunun anlamını ve amacını gelecekte ulaşılabilecek bir amaç şeklinde (örneğin, Marx'ın benimsediği gibi sınıfsız bir toplum), veya içerisinde tespit ettikleri iddiasında bulundukları bir model içerisinde (örneğin, A. Comte ve J.S. Mill'in benimsediği gibi, gerek tinsel gerekse maddi olarak sürekli ilerleme; veya Vico'nun benimsediği gibi, (döngüsel hareket) tasarlarlar[2].

Hristiyan Kilisesi'nin rahipleri, taraftar bulmada hiçbir zaman başarısız olmayan tarihin spekülatif yorumunu vaaz ederler. Her bir insan hayatının amacının, elbette kutsal bir lütufla, Tanrı ile uygun bir ilişki kurmak olduğunu düşünmüşlerdir. Bu bakış açısına göre, tarih Tanrı'nın insanoğlu ile gerçekleştirdiği ilişkilerin bir tür kaydıdır ve tarihin merkezinde İsa – onun vücut bulması, tutkusu ve yeniden dünyaya gönderilmesi – yer almaktadır. İsa'dan önce tarih, bütün insanların ilk günahının dayandırılabileceği Adem'in dünyaya indirilmesiyle başlar. Âdem'den İsa'ya tarih, insanoğlunun ikinci Âdem addedilen İsa aracılığıyla kurtuluşa hazırlanmasıdır. Aziz Augustinus bu hazırlığı beş döneme veya çağa ayırmaktadır: Âdem'den Nuh Tufanına; tufandan İbrahim'e; İbrahim'den Davut'a; Davut'tan Babil kuşatmasına ve kuşatmadan İsa'nın doğumuna. Şimdi ise "şu an akıp giden", nesillerin sayısıyla ölçülmesi mümkün olmayan altıncı çağdayız, zira şöyle denmektedir: 'Baba'nın kendi kuvvetinde kıldığı zamanı bilmek size göre bir şey değildir'. Aziz Augustinus'un "Sebt günümüz" olarak adlandırdığı yedinci çağ yahut da milenyum çağı bu altıncı çağı takip edecektir ve "gece değil, ama sekizinci ve sonsuz günde, Tanrı'nın hesap gününde sona erecektir. Sonu olmayan bir sonda olacak olan budur"[3]. Aziz Augustinus şu beyanda bulunmaktan çekinmemiştir "bu koca zaman yahut bu dünya devri mistik bir şekilde iki devlet" olarak adlandırılan şeyin ömrüdür. İnsan ırkı, insana göre yaşayanlar (yeryüzü devleti) ve Tanrı'ya göre yaşayanlar (gökyüzü devleti veya Tanrı devleti) şeklinde ikiye ayrılabilir. Gökyüzü devletinin

[1] Alan Donagan, Philosophy of History, The MacMillan Company, New York, 1965, 1.
[2] Alan Donagan, Philosophy of History, The MacMillan Company, New York, 1965,1.
[3] A. Donagan, Philosophy of History, The MacMillan Company, New York, 1965, 1-2.

vatandaşları aynı zamanda içerisinde gerçek nesnelerin, yani kanun ve düzenin, barış ve bereketin elde edilebilir olduğu yeryüzü devletinin vatandaşlarıdır. Fakat yeryüzü devletinin üyeleri "gökyüzü devletinin daha iyi şeylerini ihmal ederlerse, ve tek arzu edilen şeyler olduklarına inandıkları mevcut iyi şeylere ölçüsüz bir şekilde gıpta ederlerse. o zaman ıstırap ve yoksulluk bunun peşi sıra gelerek artar da artar[4].

Günümüz tarih yazımının durumuna bakılırsa, Descartes'in şüpheciliği fazlasıyla haklı çıkmıştır. Eleştirisi ve doğa bilimlerindeki yöntem teorileri, tarihçileri kendi yöntemlerini geliştirme konusunda harekete geçirmiş ve cesaretlendirmiştir. On yedinci yüz yılın sonunda, Descartes'in çağında, tarihsel delil çeşitlerinin çok çeşitli kullanım yolları ortaya konmuştur: örneğin, eski yazı bilimi, paleografi, eski resmi belgeleri inceleme bilimi, madeni para bilimi ve mühür bilimi. Giambattista Vico böyle bir değerlendirmeyi "Principles of a New Science of the Nature of Nations" (ilk baskı 1725, 2. Baskı 1730) adlı eserinde yayımladığında, bazıları bu esere hayranlık duyarken, eser bazıları tarafından anlaşılmamıştır. Kısaca adlandırıldığı haliyle, Yeni Bilim'in önemi, Michelet bu eseri 1827 yılında Fransızca 'ya çevirene kadar Avrupa'da genel olarak anlaşılamamıştı[5].

Üzerinde matematiksel fizik yöntemlerinin uygulanabildiği doğa dünyasının bilimsel çalışmaların en verimli unsurlarından biri olduğu şeklindeki Descartes'in öğretisine karşı, Vico ancak insanoğlunun kendisinin yaptığı şeyi sadece kendisinin tam olarak bilebileceği ilkesini ortaya koymuştur. "Bunun üzerine her kim kafa yorarsa onun, filozofların tüm enerjilerini – Tanrı yarattığı için sadece onun bilebileceği – doğa hakkındaki çalışmalara aktarmış olmalarına ve – insanlar meydana getirdiğinden insanların hakkında bir şeyler bilmeyi umduğu – milletler dünyası ya da medeni dünya hakkındaki çalışmaları ihmal etmiş olmalarına hayret etmekten başka elinden bir şey gelmeyeceğini" yazmıştır[6].

Bu bağlamda, Vico'nun ilk özgün felsefe eseri *On the Study Methods of Our Time* antikçağ ile modern çağ arasındaki yönteme dair çekişmeleri ele alırken, hümanizma karşısında bilimcilik (scientism versus humanism) tartışmasına çok önemli katkılar sağlarken, Kartezyen dünya görüşünün bir

[4] A. Donagan, Philosophy of History, The MacMillan Company, New York, 1965, 3.
[5] A. Donagan, Philosophy of History, The MacMillan Company, New York, 1965, 5-6.
[6] A. Donagan, Philosophy of History, The MacMillan Company, New York, 1965, 3-4.

sonucu olan bilginin bölümlere ayrılmasını hatta parçalanmasını şiddetle eleştirir ve yadsır[7].

Yeni Bilim iki yöntemi bir araya getirmekteydi: "felsefi yöntem" ile "filolojik yöntem". Vico bunların her birini tek başına yetersiz bulmuştur. Felsefi yöntemi, bir kimsenin burada ve şimdiki derin düşüncesine açık olan kendi aklındaki değişikliklere dair bilgisinden genel olarak insan aklı hakkında çıkarımlarda bulunmak olarak görmüştür. Tam aksine, filolojik yöntem, temel olarak tarih yazımıyla aynıdır. Bir "filolog", insanların düşündükleri hakkındaki hipotezlerini, insanların, söz konusu insanların yaptıklarının, özellikle dillerinin, edebiyatının, kanunlarının ve geleneklerinin bu hipotezlere göre "doğrudan, kolaylıkla ve doğal bir şekilde" yorumlanıp yorumlanmayacağını sorgulayarak test eder. Örneğin, insanların uydurduğu mitolojileri, bu mitolojileri yaratanların "beşeri tarihi" şiirsel bir biçimde kayıt altına alan "doğuştan şairler" olduklarına dair varsayıma dayanarak anlamak mümkündür, Vico bu varsayımı ve bu mitolojileri çıkaran toplumların beşeri tarihleri hakkında çıkarımları "filoloji açısından" ispatlanmış şeyler olarak kabul etmiştir[8].

İnsana göre doğal olan talepler silsilesiyle - önce ihtiyaç sonra fayda, ardından rahatlık, sonra keyif, sonrasında şatafat ve son olarak da çılgınca bir savurganlık - tarihsel gelişimin aşamalarına - "insanların doğası önce basittir, sonra sade, sonra tehlikesiz, sonra hassas ve en sonunda da ahlaksızcadır" – ait sıralama arasında bir paralellik kurarken Vico felsefi yönteminin en bilindik kullanımını gerçekleştirir. Kendilerini bireylerde gösterdikçe "insan ihtiyaçlarının veya sosyal hayatın faydalarının" her millette aynı gelişim döngüsüne nasıl sebep olduğunu gösterirken Vico'yu izlemek büyüleyicidir. Fakat kendisi her ulusun aynı sırayı zikzaklar çizerek sırayla izlediğine inanırken, R.G. Collingwood'un belirttiği gibi sonuçta ortaya çıkan süreci "sabit aşamalardan oluşan döngüde hafif bir sapma" olarak görmemiştir; bunun "bir daire değil de bir sarmal olduğunu; tarihin kendisini hiçbir zaman tekrarlamadığını, ancak daha önce yapılan şeylerin yaptığı değişikliklerle yeniden geri döndüğünü" düşünmüştür. Ancak felsefi yöntem, her döngüde "sürekli aynı kalan şeyi" işler[9].

Vico Yeni Bilim adlı eserini 360 nolu önermede şöyle özetliyordu: Yeni Bilim'imin üç ilkesini; tanrısal inayet, evlilik yoluyla tutkuların dindirilmesi ve insan ruhlarının defin işlemleriyle şahadet edilen

[7] G. Vico, On the Study Methods of our Time, Cornell University Press, Ithaca: 1990, 20-42.
[8] A. Donagan, Philosophy of History, The MacMillan Company, New York, 1965, 4-5-6.
[9] A. Donagan, Philosophy of History, The MacMillan Company, New York, 1965, 6-7.

ölümsüzlüğü olarak belirttim. Ayrıca, tüm insanlar ya da çoğunluk tarafından hissedilen herhangi bir şeyin toplumsal yaşamın bir kuralı haline gelmesi gerektiğine ilişkin kıstası da benimsedim. (Bu ilkeler ve kıstas, gerek tüm kanun koyucuların halk bilgeliği gerekse de büyük üne sahip filozofların ezoterik bilgeliğiyle bağdaşmaktadır.) Bunlar insan aklının sınırlarıdır ve bunlara karşı gelmek demek bütün insanlığa karşı gelmek demektir[10].

Vico'nun eleştirel tarih felsefesindeki başarısı, türünün en iyisiydi. İnsanoğlunun ne yaptığı, insanoğlunun neyi bilmeyi umduğu hakkındaki ilkesi modern bilimsel tarih yazımının temelidir. Bu ilke, evvela tarihçilerin neyi çalıştığını, yani geçmiş insan eylemlerinden geriye kalan şeyleri açıklar. İkinci olarak, bariz şekilde amacını belirtmektedir: insan düşüncesini kendi kendine olabileceğinden farklı olsa da yeniden eski haline toparlamak ve böylece geçmişte yapılanlardan geriye kalanları koruyabilmektir[11].

Yeni Bilim'in yayımlanmasından bir asır sonra, Vico hakkında çok az şey bilen veya hiçbir şey bilmeyen filozoflar, felsefi tarihe yönelik çalışmalara kafa yormuşlardır; bunlar arasında Kant ve Hegel'e ait olan çalışmalar günümüzde en ilgi çekici olanlardır. Çalışmalarının spekülatif kısmında, hem Kant ve Hegel belirli açıdan Vico'yu aşmış, ama eleştirel kısmında ona erişememişlerdir.

Hegel'in 1820'lerde verdiği ders notlarından derlenen Tarih Felsefesi adlı eseri, çalışmaları arasında en etkili ve en çok okunan eser olmuştur. Vico'nun aksine, Hegel "kendi kendine meydana getiren ideler alanını işgal eden" felsefeyi, "sahip olduğu verilere nispeten sıkıca bağlı olduğundan kendi karakterine bağlı kalan" tarih yazımıyla bütünleştirmenin kendi içerisinde çelişkili olduğunun farkındaydı. Ancak, Hegel çelişkinin gerçek olduğunu reddediyordu. Öte yandan felsefenin "İde" ve "Aklın Doğru, Sonsuz ve mutlak güçlü bir (T)öz" olduğunu ve "kendisini Dünya'da sergileyebileceğini" ortaya koyabildiğini beyan etmiştir. Diğer yandan, tarih yazımının kendisinin onun tarih yorumunun "kuramsal" olarak değil de bir bütünün özet bir değerlendirmesi olarak" gösterdiğini ileri sürmüştür. Hegelci ilkelere göre felsefe ve tarih yazımının sonuçlarının birbirine tutarlı olması beklenirdi, zira "dünyaya rasyonel bir şekilde bakan Hegel'e göre dünya, bunun karşılığında rasyonel bir bakış açısı ortaya koymaktadır"[12].

Hegel'e göre tin fikri, "gelişmemiş gizli bir öz" olduğundan, tarih içerisinde daha ileri bir unsur, bir isteklendirme gücü olmadan

[10] G. *Vico, The New Science, Cornell University Press, Ithaca: 1948.*
[11] A. Donagan, Philosophy of History, The MacMillan Company, New York, 1965, 8.
[12] A. Donagan, Philosophy of History, The MacMillan Company, New York, 1965, 10.

gerçekleştirilemezler. Hegel bu gücü, insanoğlunun ihtiyacı, içgüdüsü, eğilimleri ve tutkusu içerisinde bulmuştur. Bir birey olarak insan, çoğunlukla ilahi takdirin başardığı övülen amaçları izler. Julius Sezar gibi "kendi özel hedefleri Dünya-Tininin iradesi olan büyük meseleleri kapsayan dünyaca ünlü tarihi kişilikler bile kişisel hedeflerini izleyen deneyimli, kurnaz insanlardır". Bunlar aynı dönemde yaşayan insanlardan, "geliştirdikleri genel Fikir bilinciyle" değil, "gelişim için neyin uygun olduğu konusundaki şartlara yönelik bakış açılarıyla" farklılık gösterirler. Tüm tarihi gelişimde, Tin veya Akıl "arka planda dokunulmadan ve zarar görmeden durur"; "aklın hilesi" şeklinde adlandırılabilecek şeyle, "kendisi için işe yarayacak tutkuyu" yaratır. Kendi bireysel çıkarlarını kurnazca kullanarak Tinin başardığı amaçlar muhteşem olsalar da bireylerin çok az ilgisini çeker. Hegel'in ilahi takdir gerçekliğiyle ilgili inancı, tarihi "insanların mutluluklarının, devletlerin bilgeliğinin ve bireylerin erdemlerinin kurban edildikleri mezbaha tahtası" olarak görmesine engel olamamıştı[13].

Öyle ya da böyle, Hegel'in takipçileri arasında en ünlüsü ve Aziz Augustinus' tan beri Batılı tarih felsefecilerinin en etkilisi Karl Marx'tı. Hegel'in hukuk ve siyasi ilişkiler temelinde sosyal alandaki çalışmalarına hayranlık duyan ve bireysel çıkarların tarihsel değişimin nihai motivasyon gücünü şekillendirdiği hakkındaki öğretisiyle hem fikir olan Marx, tarihin, "tinin özü" olarak bir "öz-bilince" dönüştürülerek son bulması gerektiği düşüncesini şaşırtıcı bulmuştur. [Hegel'in] Sivil toplum anatomisinin "siyasi ekonomi" (başka bir deyişle, ekonomi) içerisinde bulunacağına dair parlak hipotez, onun o ünlü materyalist tarih kavramını oluşturmasını sağlamıştır: "maddi hayatta üretim şekli, yaşamın sosyal, siyasi ve tinsel süreçlerinin genel karakterini belirler"[14].

En ilkel olanlar dışındaki tüm toplumlarda, Marx üretim şekli konusunun emeğin paylaşımı ve özel mülkiyet konularıyla ilişkili olduğunu dile getirmiştir. Bu nedenle, emek işçiye "yabancılaşmıştır": işçinin ortaya koyduğu ürünler kendisine ait değildir ve o sadece bir ihtiyacı gidermek amacıyla değil başka ihtiyaçları karşılamak maksadıyla uğraş gösterir. Yaygın üretimin şekli, emeğin yabancılaşama şeklini belirler ve bunun karşılığında bu da toplumdaki sınıfları ve onlar arasındaki ilişkileri, yani sosyal sistemi belirler. Yabancılaşmış emeğe dayalı her sosyal sistem, iki düşman sınıfa ayrılır: emeklerine yabancılaşanlar ve yabancılaşan emeğe hâkim olanlar. Bu tür sistemler, emeği yabancılaştırma yollarındaki farklılıklara göre birbirlerinden ayrılırlar. Aynı kölelik gibi, feodal serflik ve

[13] A. Donagan, Philosophy of History, The MacMillan Company, New York, 1965, 10-11.
[14] A. Donagan, Philosophy of History, The MacMillan Company, New York, 1965, 11.

ücretli iş de yabancılaşmanın farklı şekilleridir; bu sebepten dolayı, köle ve efendi, feodal sahip ve serf, "burjuva" işveren ve "proleter" ücretli işçi sınıf bölünmesinin farklı şekilleridir[15].

Batı tarihinde Marx, antik, feodal ve modern burjuva dönemlerini, her dönemde hâkim olan sınıf ayrımı şekillerine göre birbirinden ayırmaktadır. Fakat herhangi bir dönemde yaygın sınıf ayrımı şekillerinden başka şekillerin de bulunabileceğini düşünmüştür. Antik dünyada, sınırlı seviyede feodalizm vardı, çünkü feodalizmin bağlı olduğu üretim şekli, sınırlı olsa da, farklı bir yaygın üretim şekliyle yan yana bulunmaktaydı. Benzer şekilde, feodal dünyada sınırlı derecede kapitalizm mevcuttu. Bir sosyal sistemden diğerine yönelik değişimler, hâkim bir üretim şeklinin yerini bir başkasının aldığı zaman meydana gelir. Marx bu süreci aşağıdaki gibi açıklamaktadır. "Gelişimlerinin belli bir aşamasında, bir toplumdaki maddi üretimin güçleri, daha öncesinde birlikte faaliyet gösterdikleri mülkiyet ilişkileriyle çatışma durumuna düşer. Üretim güçlerinin gelişme şekillerinden, bu ilişkiler kendi prangalarına dönüşürler. Sonrasında, sosyal devrim dönemi gelir. Ekonomik temeldeki değişimle beraber tüm o muazzam üstyapı daha çok ya da daha az hızlı bir şekilde dönüşüm geçirir[16].

Tarihçiler, dikkatlerini üretim şekilleri ve sosyal sistemler arasındaki ilişkilere çektiği ve bununla ilgili çok sayıda özgün ve verimli hipotezler ortaya attığı için Marx'a her zaman minnet borcu duymaktadırlar. Ancak Marx'ın kendisine göre bu başarılar o kadar da önemli değildir. Hristiyanlığın sunduğundan farklı olarak, ortaya koyduğu kurtuluş bu dünyadan etkilenecek olsa da onun tarih felsefesi aslında kahincedir. Bu zamana dek gerçekleşen tüm sosyal devrimlerde, bir sınıf diğerini yerinden ederken, bir sonraki sınıf sisteminde kendisi yok edilecektir. "Proletarya zafer kazanırsa bu zafer, proletaryanın toplumun mutlak şekli haline geleceği anlamına gelmez, zira proletarya ancak kendisini ve muhalifini yok ettiği takdirde başarılı olabilir. Böylece proletarya, kendisini şekillendiren karşıtıyla, yani "özel mülkiyetle" birlikte ortadan kaybolur. Bu devrim, "insan toplumunun tarih öncesi aşamasına" bir son verecektir[17].

Bu noktada, Dilthey'e göre tarih yazımı, içerisinde insan aklının "kendisini nesnelleştirdiği" "çoğaltılmış yazı örneği kalıplarıyla" başlar. Bu nesnelleştirmeler sadece kurumlar, sanatlar, bilimler ve dinler değil, aynı zamanda fiziksel nesnelerdir: "üzerinde ağaç dikili olan her metrekare, içerisinde sandalyelerin dizildiği bütün oda". Kendimiz hakkındaki bilgimiz

[15] A. Donagan, Philosophy of History, The MacMillan Company, New York, 1965, 11-12.
[16] A. Donagan, Philosophy of History, The MacMillan Company, New York, 1965, 12.
[17] A. Donagan, Philosophy of History, The MacMillan Company, New York, 1965, 12.

de dahil olmak üzere neyin özellikle insan olduğuna dair bilgimizin tamamı aslında bu nesnelleştirmelere neden olan şaşırtıcı çeşitlikteki akli faaliyetlerimizin farkına varma gücümüze bağlıdır. Dilthey'e göre bu tür bir bilgi üç temele sahiptir: yaşanmış deneyime (Erlebnis), ifade ve anlama (Verstehen). Yaşadığımız tecrübe, kendimizi ifade etme, kendi akli faaliyetlerimizi nesnelleştirme tecrübesini de içerdiğinden, sadece kendi akli faaliyetlerimizle ilgili olanları değil, aynı zamanda öngörüyle diğerlerininkiyle de ilgili nesneleştirmeleri anlamamızı sağlar. Bir olguyu hâlihazırda bilinen kanunlar dâhilinde tasnif etmemizi gerektiren bir durum olan, bir olgunun doğa bilimiyle açıklanmasından farklı olarak böylesi bir kavrayış doğrudan bir kavrayıştır. Herhangi bir kanun bilgisi gerektirmez, çünkü bireysel bir nesne içerisinde nesneleştirilen bireysel düşünce halidir. Kavrayışla her birimiz diğerlerinin yaşamlarını ve kendi geçmiş hayatımızı yeniden yaşarız. Böylesi bir yeniden yaşayış olmadan, insan hayatında, hatta kendi içimizde bir miras olarak taşıdığımız olasılıkları kavrayamayız[18].

Dilthey'in çalışmasını tartışarak, bariz bir biçimde ondan etkilenen son dönem filozoflarından olan R.G. Collingwood, onun çalışmasının köklerine kadar giden bir soru sormuştur. Kabul etmeliyiz ki, "kavrama" yoluyla, siz geçmişi "yeniden canlandırırsınız", peki bunu nereden bileceksiniz? Collingwood'un sorusunu, ancak geçmişle alakalı oldukları ileri sürülen "yeniden canlandırmalara" yönelik bir test ortaya atarak yanıtlamak mümkündür. Tarih yazımı üzerine "Tin Bilimlerine Giriş" adlı ilk kitabında bile, Dilthey böyle bir teste ihtiyaç olduğunu kabul etmiş ve bunun geleceğin psikolojisinde bulunabileceğini söylemiştir. Ancak Dilthey'in öngördüğü psikoloji, biraz günümüzünkine benzerken, biraz da kendi döneminin psikolojisine benzemekteydi. Günümüzün davranışçı psikolojisi gibi bir doğa bilimi olmak zorunda değildi, bunun yerine betimleyici bir "tipoloji" veya çeşitli insan tipleri ve onların akli yapılarıyla ilgili bir teori olması gerekiyordu. Ayrıca, tarih yazımı gibi, anlama yöntemiyle (Verstehen) yapılandırılması gerekiyordu. Açıkçası, bu gerçekleşmeyecektir. Anlama yöntemiyle ulaşılan tarih yazımı sonuçlarının teyit edilmesi gerektiği doğruysa, benzer kuşkulu yöntemler aracılığıyla erişilen psikolojik sonuçlar da bunu gerçekleştiremeyecektir, zira bunların da bir o kadar doğrulamaya gereksinimleri vardır. Colligwood'un kendi sorusuna verdiği cevap tarih yazımındaki hipotez ("yeniden canlandırma" Collingwood'un çokça kullandığı bir ifadedir) ile doğrulama arasındaki keskin ayrıma dayanmaktaydı. Collingwood, bu cevabın Benedetto Croce tarafından öngörüldüğünü tamamen kabul etmiştir. Dilthey'in öngörü ve kavrayış metodu, Collingwood'un anladığı şekliyle, tarihçilerin geçmiş hakkında nasıl

[18] A. Donagan, Philosophy of History, The MacMillan Company, New York, 1965, 18-19.

hipotez kurdukları ve kurdukları hipotezlerin doğası hakkında doğru bir değerlendirmeydi. Bu kavrayışın kanıtlar yerine hipotezler ortaya koyduğunu aslında bazı mantıkçı pozitivistler belirtmişlerdir; ancak onlar bu şekilde erişilen hipotezlerin genel değil de özel olduklarına dair hayati noktayı gözden kaçırmışlardır. Tarihçilerin hipotezlerini doğrulamak için daha başka bir bilimi harekete geçirmek yerine Collingwood, tarihçilerin bir asır boyunca kendi hipotezlerini doğa bilimcileri tarafından kullanılan yönteme benzer bir şekilde aynı hipotetik-tümevarımcı bir yöntemle kendi hipotezlerini doğrulamalarına karşı çıkmıştır. Collingwood'a göre, beşeri bilimler ve doğa bilimleri arasındaki ayrım, bunların doğrulama yöntemlerinde değil doğrulama için kullandıkları hipotez çeşitlerindedir. Doğa bilimleriyle ilgili olanlar varsayılan genel kanunları içerir veya varsayar; beşeri bilimlerle ilgili olanlar bireysel ruhsal durumların yeniden yapılanmasını içerir veya öngörür ama genel kanunları tamamen ayrı tutar[19].

Bu noktada, Duhem'e göre, metinleri konuşmaya zorlayan tarihçinin onların sesine kulak vermesi gerekir. Hatta, (tıpkı bilimin her alanında olması gerektiği gibi) özellikle de tarih alanında hakikatin peşine düşmek bazı entelektüel yetenekler moral nitelikler gerektirir: doğru, dürüst, tam anlamıyla onurlu ve güvenilir olma, ahlaksal bakımdan sağlamlık, çıkar ve tutkulara rağmen yansız ve tarafsız olabilme gibi. Tarihin öznesi olan insan çok karmaşık olduğu ve hiçbir tanıma sığdırılamayacağı için tarih tümdengelime dayalı bir bilim değildir. Tarihin tümdengelimli bir bilim olması için irdelediği ve araştırma yaptığı alandan elde ettiği sonuçların eldeki verilerden zorunlu olarak türetilmeleri gerekir. Aslına bakılırsa, tarihçinin en baştaki kabulü ıskartaya çıktığında mevcut metin ve anıtlarla sınanabilecek yeni bir kabulden hareket etmelidir ve bu yeni savın da yine yeni belgelerle sınanması gerekir. İşte adım adım fikirlerimizle tarihsel olguların karşılaştırılmasıyla ve bu olguların düşüncemiz üzerindeki sürekli izlenimleriyle tarihsel hakikat apaçık ortaya çıkartılacaktır[20].

Bu bağlamda, Tarih yazıcılığı da dizgeler oluşturur ve bundan ötürü onun da kuramları vardır. Gelgelelim bu kuramlar katiyen genel değildir. Bu ihtiyat kaydıyla, tarih çalışmasının en son çıktısı tıpkı bilimsel çalışmanın en son ürünü gibidir: Tarih önermeleri yığını bir dizge içerisinde mantıksal olarak düzenlenir ve bütün haline getirilir. Yöntemin de belirgin biçimde

[19] A. Donagan, Philosophy of History, The MacMillan Company, New York, 1965, 19-20.
[20] T. Kabadayı, Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri, BilgeSu, Ankara: 2011, 43-44.

indirgemeli olduğu apaçıktır ve bu konuda başka söze gerek yoktur[21] (Bochenski, 2008, ss. 148-155).

Bu bağlamda, tarih felsefesinin amaçlarından biri tarihçilerin en iyi neyi yaptıklarını ve başardıklarını anlamaktır. Tarih felsefesi tarihçinin dürtülerini ve yöntemlerini araştırır ve tarihçinin eserinin değerine karar vermeye çalışır. Aynı zamanda, tarihçinin bahsettiği dünya hakkında bir şeyler söylemeye çabalar. Tarih felsefesi şu sorularla yüzleşir aslında: Geçmişi nasıl araştırabiliriz? Geçmişi niçin araştırmalıyız? Geçmiş hakkında doğru ya da yanlış şeyler konuşup konuşmadığımızı nasıl söyleyebiliriz? Tarih sürekli olarak yazılmak zorunda mıdır? Tarihte kanunlar var mıdır? Meydana gelen her bir şey tarihin bir parçası mıdır? Dünya tarihinin kendine has bir zamanı, alanı, gücü ya da nedenselliği var mıdır? İnsanın aynı zamanda hem tarihi hem de doğal bir varlık olması nasıl mümkündür?[22].

Paul Weiss'a göre, tarihi dünya, nesnel tarihin dünyasıdır; bunun anlatısı da tarihtir. Tarih ve tarihi olan, nesnel tarih ve onun araştırılması ve anlatılması çoğu zaman bir arada gerçekleştirilir. Tarihin elbette tarihi bir anlamı olabilir; tarihe genel bir rol verilebilir ve tarihi varoluşun bir parçası olabilir. Daha sonrasında ise yazılı bazı tarihin konusu haline gelebilir. Hakkında yazıldığı üzere birinci tarihin iki rolü olacaktır; tarihi olan bir şeyler hakkında tarihi bir şeyler anlatacak ve ikinci tarihin bahsettiği tarihi varoluşun bir parçası olacaktır. Tarih, ancak olayları tarif etmeyi ve bunların kronolojisini tutmayı reddederek bunun yerine olayları yeniden değerlendirerek, açıklayarak, yeniden tasarlayarak, yeniden kurarak ve yorumlayarak olayın gerçekte ne olduğunu bizlere söyleyebilir. En açık, en doğru olmak, olayın ne olduğunu tam olarak söylemek için insanın sorgulamanın üzerine ışık tuttuğu yalın olguları üzerine giymesi gerekir. Bu yalın olgulara bir bağlam kazandırılmalı, güç verilmeli ve bunlar saptanan şartlar ve olası neticelerle alakalı olmalıdır. Tarihçiler aynı zamanda şimdiki zamanın geçmişin bir sonu olduğunu da bilirler. Şimdiki zaman içinde önemli hiçbir şey gerçekleşmese dahi bu doğrudur. Mesele açıktır, sürekli yanlış anlaşılır ya da görmezden gelinir ve büyük bir önem taşımaktadır. Tarihçi oldukça açık bir şekilde mevcut olan şeylerle yola koyulur. Bunu gerçekleştirmekten kaçınamaz. Verilerinin hepsi oradadır. Şimdiki zamandan başka bir zaman içerisinde gözlemleyemez, algılayamaz ve düşünemez. Şimdiki zaman, geçmişin bir sonu olduğundan ve önemli hiçbir şeyin gerçekleşmediği bir şimdiki zaman mümkün olabileceğinden geçmişi

[21] J.M. Bochenski, Çağdaş Düşünme Yöntemleri, çev. Talip Kabadayı, BilgeSu, Ankara: 2008, 148-155.
[22] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 4-5.

yanlış yorumlamaya ve geçmişin tamamının birbirine eşit derecede alakalı olduğunu düşünmeye meylederiz, işte bu temel üzerindeki parçalardan meydana gelen tek bir yığındır. Buna karşın, şimdiki zamanda önemli hiçbir şey gerçekleşebilecek olmasa da tarihçilere göre bazı parçalar öncüllerine yönelik bir arayışı teminat altına alarak her zaman orada diğerlerinin üzerinde durur. Şimdiki zaman, geçmişin sonudur ve geçmişte ve şimdiki zamanda aslında, tarihçiye göre, zirveler, vadiler, kırılma noktaları, ayrı sonlara yönelik onlarla alakalı başlangıçlar vardır[23].

Tarihçi teleolojik fikirlidir, kısmen daha sonra ortaya çıkan şeylerle tanımlanan geçmişe bakan biridir tarihçi. Ayrıca onun yaklaşımı tarihi dünyanın var edilmesine de kısmen bir karşılık vermektedir. Tarihçinin araştırması gibi tarihi dünya kendinden önce gelen şeye bir değer, bir yön ve anlam kazandıran son bir sebep tarafından idare edilir. Bununla beraber, tarihçi, çok sayıda nesneye ve olaya odaklandığı şimdiki zamanda (şimdiki zaman akıp gitmektedir) işe başladığında, tarihi dünya insanlığın tarihi bir rol edinme uğraşıyla ilgili her bir varoluşa imkan sağlayan daimi ve kapsamlı bir son tarafından idare edilir. Tarihçi kronolojik olarak yazılarını kaleme almadan evvel teleolojik olarak düşünür, tarihi olan kronoloji içine konduğunda teleolojik olarak yönlendirilmiş olur. Her iki durumdaki teleolojik hareket çoğunlukla göz ardı edildiğinden ya da küçümsendiğinden gerçeğe bir an olsun dikkat edilmesi arzu edilir[24].

Tarihçilerin davranışları, incelenmemiş tecrübelerin ve çıkarların bir işlevidir. Bir tarihçinin davranışı ayrıntıda bir diğerininkinden farklı olsa da ve farklı zamanlarda önemli konularda diğerininkinden farklı olabilse de tarihçinin bazı çok önemli olaylara ve değerlere yönelik ilgisini yansıtan, hepsinde ayırt edilen devamlı bir öz vardır. Mesela, bütün tarihçiler doğumun, evliliğin, ölümün önemine, gençlik, olgunluk ve yaşlılık dönemlerindeki hızın farklılığına, barış, savaş, bolluk, kriz, rekabet, güç, zenginlik ve yoksulluk gibi olguların merkeziliğine dikkat kesilirler. Hepsi insanların korktuğunu ve umut ettiğini, hiçbir zaman iyi ya da tamamen kötü olmadıklarını, çeşitli dürtülerle harekete geçtiklerini, bazen bencil ve özgecil, beklenmedik zamanlarda hassas ve aptal olduklarını bilirler. İletişimi neyin yavaşlattığı, güvensizliği neyin beslediği, gücü neyin desteklediği hakkında biraz bilgi sahibidirler. Tarihçi, kendi toplumundaki diğer olgun insanların sahip olduğu akıl ve bilgi ile donanmış mantıklı bir insandır. En önemlisi, gerçekleşen şeylere sadece bir koşul olarak değil aynı

[23] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 9.
[24] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 10.

zamanda onların ardından gelenler üzerinde etkili, bunlar içinde mevcut ve bunların biriktirdiği bir şeyler olarak bakar[25].

Günümüzde felsefi tarih çalışması, bilim ve tarihin her ikisinin birden, farklı teknikler ve usullerden istifade ederek bizlere aslında neyin doğru olduğunu söyleyen temel disiplinler olamayacağına dair bir inanç şeklindeki büyük bir engelle karşılaşmaktadır. Günümüzde pek çok insan, tarihin de bilim kalıbına girmesini ya da tahmin ve fikirlerden meydana gelen bir yumaktan başka bir şey olmadığını kabul etmesini ısrarla ileri sürmektedir. Tarih, konu, mesele, usul, sınama ve sonuçlar açısından bilimden farklıdır. Ne bilim ne de tarih kaba gerçekliklerle ya da bunların tarifiyle meşguldür. Hiçbiri ne salt varsayımlar dizisidir ne de vaka hakkında basit bir bilgidir. Her bilim, işlevi insanın olguların yapısını, birbirleriyle olan etkileşimini ve gerçekleşmesini anlamasını sağlayan hipotezler, yapılar, kanunlar ortaya koyar; her tarih ise mevcut kanıtlara kulak verir ve yorumlarını eleştirilere, sert ve güvenilir değerlendirmelere açar. Her ikisinin de konusu vakanın ne olduğuyla alakalıdır. Ancak, bilim, etkileşimleri biçimsel bir düzen içerisinde sergilenebilecek unsurların kullanılmasıyla vakayı anlamaya çalışırken tarih vakanın ortaya çıkmasına neden olan süreci takip ederek onu anlamanın yollarını arar. Eşyanın tekrarlanabilir özelliklerine ilişkin bilimde bir vurgu mevcuttur ve tarihteki vurgu ise gerçekleşmiş olanlar ve bir kez gerçekleşebilecekler üzerindedir. Buradan hareketle, bilimin sadece kanunlarla ilgili olduğu ve tarihin ise yalnızca her bir olayla ilgili olduğu sonucuna varamayız. Bazen bilim de tek bir olaya bakar, bir novanın patlaması ya da nesli tükenmiş bazı türlerin evrimi gibi tekrarı olmayan olaylarla kendisini meşgul eder[26].

Tarihçi, bir şeyin nereden nereye nasıl geldiğini görmek isterken, bilim insanı gerçekleşen süreç içerisinde geçerli olan ilkeleri öğrenmek ister. Bilim ve tarih, biri yapılara diğeri de süreçlere odaklandığından, sadece farklı konularla ilgilenmekle kalmazlar, aynı zamanda kısmen farklı konulara sahip olduklarından farklı sorunlara da sahiptirler. Bilim insanının bilmek istediği şey eşyada hangi öğelerin var olduğu; bunların mantıksal olarak birbirleriyle nasıl bir ilişki içerisinde olduğu; salt gözleme dayalı nesneleri bizlere sunmak için nasıl anlaşılabilecekleri; tahmin edilebilir olaylar dizisi tarafından hangi genel kanunların ortaya konduğu ve bir insanın bir varlığı nasıl bir ötekine dönüştürebileceğidir. Bilim insanı, sadece birbirleriyle bağıntısı gündelik olarak dikkat edebileceğimiz

[25] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 11-12.
[26] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 23-25.

nesnelerin ve olayların çeşitliliğine bir açıklık getirecek olan biçimsel terimlerle tarif edilebilecek esasların peşindedir. Bilim insanı kendisini tekrar edilemeyen şeylerle ve bir sürecin hayati önem taşıyan hareketiyle meşgul etmez, bunların yerine sadece bu sürecin ortaya koyabileceği mantıkla meşgul olmaktadır[27]. Şu halde, her iki disiplinin de yöntemleri farklıdır.

Weiss'a göre, tarihçi, geçmişi yeniden keşfetmenin yollarını arar. Tarihi olan şeylerin seyrini öğrenmeye çabalayarak somut, sağduyuya ait olan, gözlemlenebilir şeylere dikkat kesilir. Tam tersine bilim insanı ise bir kalıbın peşindedir ve bazı olayların işaret ettiği, yerini belli ettiği ya da diğer anlaşılır özlerle ilişki kurmasına yardımcı olduğu anlaşılır bir öz olarak işlev göstermesine çabalar. Varsaydığı unsurları, kalıbın tahmin edilmesine müsaade etmediği ya da uyum sağlamadığı şeyleri bir kenara iterek bir kalıp içindeki birimler olarak ele almaya çalışır. Tarihçi, aynı noktada çakışan çıkarımlarda bulunma işine kendisini kaptırmıştır. Tarihçinin açıklamaları tutarlı olmalı, mevcut verilere karşılık verebilmelidir ve onun geçmiş hakkında söyledikleri şeyler geçmiş hakkında gelecekte öğrenebileceği şeyler tarafından haklı çıkarılmalıdır. Bilim insanı, dünyanın büyük ihtimalle daha sonrasında kanıtlayacağı bir açıklama isterken tarihçi hali hazırda gerçekleşmiş olanla ilgili bir açıklama ister. Tarihçi, çok sayıda araştırmacı hemfikir olduğunda gerçekleşen şeyi bilmek ister; bilim insanı ise olaylar varsayımlarla uyumlu olduğunda neyin doğru olduğunu bilmek ister. Bir tarihçinin bireysel çalıştığı ve bilim insanlarının yardıma hazır oldukları elbette doğrudur. Buna karşın, tarihçi bireysel olarak çalıştığında farklı pozisyonlara girerek sosyal bir rol üstlenir; bilim insanı işbirliği içinde çalıştığında ise herhangi bir kimsenin bile büyük ihtimalle keşfedebileceği, kullanabileceği ve öğrenebileceği bir kalıp ortaya koyarak nötr bir pozisyon kazanır[28].

Weiss için bilim insanının ve tarihçinin çalışmalarının neticesi de farklıdır. Biri gerçekleşecek şeylerin kontrolüne açık olan nötr bir dilde ifade edilebilir formüller ortaya koyarken ötekisi sadece aynı bakış açısına sahip bir kimse tarafından anlaşılabilecek olan gayri resmi bir dilde sosyolojik amaçlı bir anlatı ortaya koymaktadır. Biri, dünyanın neye benzediğini biçimlendirilmiş bir kılık içinde ifade ederken ve böylelikle gözlemlenmesi mümkün olan olaylardan bazılarının yapısını tahmin edebilmesine imkan verirken bir ötekisi şimdiki zamanda ve onunla alakalı olan geçmiş zamanda kök salmıştır ve akla yakın, mantıklı, istikrarlı fikirler ışığında insanın ne olduğuna dair kavradıklarını bir düzene koyar ve

[27] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 27.
[28] P.Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 36.

geçmişin şimdiki zamanın içinde ve dışında koruma altına alındığı bir dünyada hareket ettiklerinde bunların hangi sonuçları ortaya çıkardığını söyler. Tarihçi, geçmişte şimdi üzerinde durduğu unsurların varlığına neyin katkıda bulunduğunu bilmek ister. Ona göre tarih sadece geçmişteki şimdiki zamandan ibaret değildir, aynı zamanda o geçmiş zaman içinde daha sonra gelenleri açıklayan şeylerdir. Bilim açısından önemsiz ya da tesadüfi olan ne varsa, kendisinden sonra gelenlere yönelik öncül bir koşul olarak hareket ettiği zincir içinde bir birim rolü üstlenmesi hasebiyle, tarihçinin ilgisini çekebilir. Tarihçi tesadüflerin ve diğer olayların öneminin farkındadır; daha sonra gelenlerin ışığında önemli olanlarla önemsiz olanları birbirinden ayıklar. Bir tarihçinin geçmiş hakkında, geçmişi yaşayanlardan daha çok şey bilebileceğini söylemek konusunda niçin haklı olduğumuzun sebeplerinden birisi de budur. Tarihçi çoğu zaman, gerçekleşmeyen sebepler harekete geçseydi nelerin gerçekleşmiş olabileceği hakkında yorumlar yaparak gerçeklerin tam tersine olan koşullardan faydalanır. Pascal'ın gözlemlediği üzere Cleopatra'nın burnu biraz kısa olsaydı dünya tarihi farklı olacaktı. Yahut da Toynbee'nin dediği gibi Augustinus'un görevi başarısızlıkla sonuçlansaydı Batı dünyası şimdi farklı bir dine sahip olacaktı[29].

İmdi, tarih; konu, mesele, usul, sınama ve sonuçlar açısından bilimden farklıdır. Ne bilim ne de tarih kaba gerçekliklerle ya da bunların tarifiyle meşguldür. Hiçbiri ne salt varsayımlar dizisidir ne de vaka hakkında basit bir bilgidir. Her bilim, işlevi insanın olguların yapısını, birbirleriyle olan etkileşimini ve gerçekleşmesini anlamasını sağlayan hipotezler, yapılar, kanunlar ortaya koyar; her tarih ise mevcut kanıtlara kulak verir ve yorumlarını eleştirilere, sert ve güvenilir değerlendirmelere açar ve dayanır. Her ikisinin de konusu vakanın ne olduğuyla alakalıdır. Ancak, bilim, etkileşimleri biçimsel bir düzen içerisinde sergilenebilecek unsurların kullanılmasıyla vakayı anlamaya çalışırken tarih vakanın ortaya çıkmasına neden olan süreci takip ederek onu anlamanın yollarını arar[30].

Weiss'a göre, tarih ve bilimin yöntemleri de farklıdır. Bununla beraber her ikisi de bulgulara dikkat eder ve çıkarımla ilgilenir; ayrıca, her ikisi de tahminde bulunur, riskleri göze alırlar, hipotezler öne sürerler, tasavvur ederler, bir şeyler ortaya koyarlar, ama bunları oldukça farklı hatlar üzerinde gerçekleştirirler. Bilim insanı, gözlemlerinin diğer bilim insanlarıyla birlikte kabul ettiği bir çerçeve içerisine sığmasına gayret gösterir. Bu çerçeve ise bilim insanının içine yerleştirdikleriyle kısmen

[29] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 37-39.
[30] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 24-26.

değiştirilebilir. Onun yöntemi temel olarak soyutlayıcı ve analitiktir; gözlemleri, hipotezleri, çıkarımları ve tahminleri ise kesin, biçimsel, planlı bir açıklama ve gerekçeli tahminlere erişme arzusunun altında yer almaktadır. Buna karşın tarihçi ise kendi gözlemlerini, hipotezlerini, çıkarımlarını, tahminlerini ve varsayımlarını geçmişin doğasını yeniden ele geçirme arzusunun ve bir sürecin geçmişteki bir noktadan daha eski bir noktaya doğru olan hareketi kapsayan belirli bir yolun keşfedilmesinin altında tutar. Tarihçi de kendi gözlemlerini diğerleri tarafından kabul görmese de bir sürecin başlangıcının o sürecin sonucuna çevrilmesine mantıklı bir anlam verebilmesini sağlayan tek bir çerçeve içerisine sığdırır. Tarihçi, geçmişi yeniden keşfetmenin yollarını arar. Tarihi olan şeylerin seyrini öğrenmeye çabalayarak somut, sağduyuya ait olan, gözlemlenebilir şeylere dikkat kesilir. Tam tersine bilim insanı ise bir kalıbın peşindedir ve bazı olayların işaret ettiği, yerini belli ettiği ya da diğer anlaşılır özlerle ilişki kurmasına yardımcı olduğu anlaşılır bir öz olarak işlev göstermesine çabalar. Varsaydığı unsurları, kalıbın tahmin edilmesine müsaade etmediği ya da uyum sağlamadığı şeyleri bir kenara iterek bir kalıp içindeki birimler olarak ele almaya çalışır[31].

Weiss için tarihçinin en önemli ve en zor vazifesi kanıksanmış bir olayı meydana getiren geçmişteki bir sürecin yapısını keşfetmektir. Tarihçi, her biri birbiriyle uyumlu verilerden mürekkep birimlere ayrılmış olan zamanın her anına, başka anlardaki özel birimlerle açık bir ilişki içerisinde hakim olsa nispeten daha az bir güçlükle karşılaşırdı. Gelgelelim alakalı olayların sadece birkaçının ve bunların kendilerini takip edenler üzerindeki etkisinin farkındadır. Bu nedenle, hakkında bir şeyler bildiği olaylar arasında bir çizgi çekmekle ve sonrasında ise bilmediği ve haklarında hiçbir bulguya sahip olamayacağı aracılar hakkında makul bir malumat sunmakla yetinmelidir. Onun kabullendiği aracılar, kendinden önce gelenler kendi zamanındaki ve aynı şekilde başka zamanlardaki bir sonuca sebep olsa elzem hale gelecek olan aracılar olmak zorundadır. Aksi takdirde, onun sunduğu malumat mantıktan yoksun olacak ve meseleyi aydınlatamayacaktır. Tarihçi, gerçek bir tarihi süreci bu sürece yapılan tesadüfi ilavelerden tastamam ayıramayacağından tarihi malumatın sürekli olarak yeniden kaleme alınması gerekmektedir. Geçmiş ve şimdiki zaman arasındaki mesafe tarihçiyi ilgilendirmektedir. Tarihçi, geçmişin aslında ne olduğunun, geçmişin esasen sahip olduğu gücün çeşidinin ve bu güç nedeniyle varlıkların kanıksanmış bir şimdiki zamana dek maruz kaldıkları dönüşümlerin farkına vardığı müddetçe bu mesafenin ayırdına varır. Tarihçi geçmişi şimdiki zamana bakarak inşa etmez, bunun yerine deliller için

[31] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 35.

şimdiki zamana ve geçmişin şimdiki zamanda nasıl muhafaza edildiğini bilmesini sağlayacak bir gaye için geleceğe bakarak geçmişi yeniden inşa eder[32].

Tarihsel sorgulama, hipotezlerin disiplinli bir şekilde eleştirel olarak kullanımının kontrolü altında mevcut delillerin kullanılması yoluyla, daha sonraki bazı olayların ve en nihayetinde mevcut delillerin bir sonuç olarak görülebilmesini sağlayan güvenilir ve sağlam bir temel inşa etmenin yollarını arar. Tarihçi, herkes gibi, zaman içinde sorularını sorar; onun işi nesnel bir tarihin bir parçasıdır. Geçmişte olanları öğrenmek için geleceğe doğru hareket eder. Tarihçinin gerçekleştirdiği sorgulamanın bir yapısı vardır – ya da daha düzgün bir şekilde ifade etmek gerekirse bunun iki tür yapısı vardır, biri metodolojik diğeri de mantıksaldır. Bu sorgulamanın metodolojik yapısı, herhangi bir sorgulamanın ortaya koyduğu şekildedir. Bu yapı, deneysel hipotezleri, tahminleri, yapıları, eleştiriyi, değerlendirmeyi, sınamayı, elde edilen sonuçların sürekli olarak derlenip değiştirilmesini beraberinde barındırmaktadır. Tarihsel sorgulamanın mantıksal yapısı, böylesi bir sona erişme ruhsatını veren sorgulamanın bir görünümüdür. Tarihçi, salt geçmişle ilgili gerçekleri keşfetmekten ve elde ettiği sonuçları başkalarına aktarmaktan memnun olsa itibarlı bir girişimde bulunmuş olurdu. Ancak, tarihçi bundan daha fazlasını ortaya koymaktadır. Tarihçi, önemli gerçekleri yaratıcı bir kompozisyon içinde sunar. Bu başarı onu arşivciden ayırır. Şimdiki zamanda pek karaltı gibi görünmeyen bulgular, insanların yaptıklarını anlamamıza yardımcı olmak hususunda büyük önem taşıyan geçmişteki bir olaya işaret edebilir. Çok eski medeniyetlerin kayıtları günümüzde pek az yer kaplamaktadır ve azimli bilim insanları bunları nadiren incelemektedir, yine de insanlığın gelişimine dair önemli bir kaynak için zemin hazırlarlar. Tarihçi gerçekleşmiş olan şeylere ayna tutmaz. Bizlere, araştırma ve iletişimin gerektirdiği koşullara maruz kalmış ve bu koşullara göre değerlendirilmiş bir şekilde olsa da, tarihi dünya hakkında bir şeyler söyler. Tarihçi er ya da geç tarihi dünyaya sırtını döner ve bir anlatı kaleme almak için kolları sıvar. Bu sürece, uygunluk fikri, süreçlere ayırma isteği ve sonrasında da dramatize etme gereksinimi kılavuzluk eder. Bir olay, koşullu olan şeyin kendisi o olayın önkoşulu olmayan bir şeyin önkoşuluysa, ancak o zaman bir ön koşul olarak gerekli kılan şeyle ilgilidir. Yağmur, bir ordunun ilerlemesinin çamur nedeniyle gecikmesiyle ilgili olmadığı müddetçe çamur ile ilgili bir öncüldür. Buna mukabil, gecikme desteğin neden sağlanmadığına ilişkin bir gerekçe oluşturmaktadır ve çamuru desteğin başarısızlığa erişmesiyle alakasız bir duruma sokar; bu da daha sonrasında bizlere savaşın neden kaybedildiğini

[32] P.Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 70-71.

ve bu nedenle destekle ilgili başarısızlığın niçin savaşın kaybedilmesinin ardından gelenlerle ilgili olmadığını söyler. Savaşın kaybedilmesiyle ilgili olan şey yağmur değil, çamur değil, gecikme değildir, desteğin başarısızlığa uğramasıdır. Hiç yağmur yağmasaydı da desteğin yine de yetersiz kalabileceği ortaya çıkabilirdi ve hatta yağmur yağsaydı bile destek mevcut olabilirdi. Yağmurun önemi çamurda saklıdır, bu nedenle çamurun meydana getirdiği gecikmeyle yağmurun artık bir ilgisi yoktur. Çamur yağmurun şeklini değiştirir, öyle ki bundan böyle yağmur artık daha sonraki olayları belirleme becerisine sahip ayrı bir faktör değildir. Olayların önemli başlangıçları ve bitişleri vardır[33].

Bu bağlamda, alakadarlık fikri tarihçiye, tarihini dönemlere ayırmasında yardımcı olur. Tarihçi, beş birimin – olay, bölüm, zincir, dönem ve çağ – birinden ya da birkaçından faydalanır. Bir olay en ufak tarihi birimdir. Bu, tek bir olaydır ve bunun önceki ve sonraki parçalara ayrılması olayın varlığını ve birleştirici anlamını yok edecektir. Tamamlanması asırlar alan olaylar vardır – mesela insanlığın ömrü. Ayrıca, hiçbir şeyin kendisinden daha kısa olamayacağı pek kısa olan olaylar ve bu nedenle de doğal zamanın nihai unsurlarını meydana getiren olaylar vardır. Tarihin bakış açısına göre kısa olan olaylar bir birimi çok uzun bir hale getirirken diğeri çok kısa bir duruma getirir. Farklı tarihler, olayın farklı çeşitlerini bunların birimleri olarak kabul ederler[34].

Bir bölüm en azından iki olaydan meydana gelir ve burada bir olayın başlangıcının diğerinin bitişiyle bir ilgisi yoktur. Yağmur, çamur ve gecikme bir bölümü meydana getirirken gecikme ve desteğin başarısızlıkla neticelenmesi bir başka bölümü meydana getirir. Desteğin başarısızlıkla neticelenmesine neden olan gecikme yağmur ve çamurun destekle bir ilgisinin olmamasına neden olur. Desteğin başarısızlıkla neticelenmesi iç politikadaki bir değişiklikle son bulan bir olayla başlar; bu nedenle, desteğin başarısızlıkla neticelenmesi (bu başarısızlıkla alakalı olan) gecikmeyi politikada meydana gelen değişiklikle alakasız bir hale getirir. Tarih, bölümlerin mevcut olması nedeniyle bir uyuma sahiptir. Bu bölümler aralıksız bir şekilde peşi sıra gelebilir. Bunlar kısa ya da uzun süreli olabilirler. Bunların her birinin başlangıcı o bölümün öncülünün o bölümün ardılıyla alakasız olmasını belirler. Bölümler var olmasa, devamlılık fikri adına bazılarının ileri sürdükleri gibi, yazılı tarihler büyük ihtimalle çarpıtıcı olurdu ve tarihi dünya olaylardan meydana gelen dümdüz bir süreçten ibaret olurdu. Gelgelelim, görünen o ki tarihi dünyada, gerçek bölümlerde

[33] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 80-90.
[34] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 98.

keskin dönüşler söz konusudur. Ancak bir kez daha yeniden ayağa kalkmak için tarihin belirli noktalarda koptuğuna ya da bir olayın ardından gelenlerin yeni bir anlam ve öneme sahip olmasını gerekli kılan sarsıntılı sonların var olduğuna dair bir inancın bunların tanınmasına eşlik etmesine gerek yoktur. Bölümler birbirlerini sıkı bir şekilde takip ederler ve birini sona erdiren şey bir ötekini sona erdiren şeyden pek farklı olmayabilir[35].

Tarihi zincir bir dizi bölümden meydana gelir. Karakteristik başlangıçları ve bitişleriyle birlikte bu bölümlerin her biri, öbür bölümlerle paylaştığı bazı özellikleri olduğu müddetçe, bir zincire aittir. Farklı zamanlarda başlayan ve sona eren pek çok tarihi zincirden söz etmek mümkündür. Aynı zaman çizelgesine denk düşenlerin hepsi tarihi bir süreç meydana getirirler. Tarihi bir sürecin kendisi kadar uzunca bir zincir ihtiva etmesine gerek yoktur, ayrıca bir süreç içindeki çok sayıdaki zincir parçaları (yahut da zincirlerin kendileri) aynı zaman diliminde gerçekleşebilir. Tarihi bir bilgi, bir ya da iki bölüm hakkında bir şeyler sunar; tarihi bir monografi ise bir zincirle ilgilidir; tarihsel dönemle ilgilenmektedir. Bir dönemin başlangıcı o dönemin sonuyla da ilgilidir ve o dönemin içerdiği farklı zincirler için ortak bir değişken ortaya koyar. Temel eğitimin genişletilmesi, her biri o dönemdeki farklı bir zincirin bir parçası olan basılı kitapların ve gazetelerin, yeni kanunların ve dinlerin sayısındaki artışla ve nüfustaki değişimle beraber tarif edilen tek bir dönemle ilgili ortak bir değişken olabilir. Zincirler birbirlerini etkileyebilir, ancak birbirlerini etkileseler de etkilemeseler de dönemlere ayıran aynı öncül etmen tarafından belirlendiklerinden tek bir tarihin parçasıdırlar. Sanat, bilim, felsefe, keşifler ve icatlar tarihini, insanların bütün önemli faaliyetlerini kucaklayan kapsamlı bir tarihin yüzleri olarak düşünmek mümkündür. Gelgelelim, kural gereği, siyasi, iktisadi, toplumsal ve askeri olaylardan ayrı bir şekilde bu tarihleri ele almak gerekir. O halde, bunlar, boş ya da kaotik bölümlerle kendi öncüllerinden ya da ardıllarından ayrılmış farklı zincirlerdir. Bir zincir, öne çıkan bazı başarılar, ileri sürülmüş hedefler ya da o disiplinle ilgili bir idealin ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiş bir şekli ışığında ele alınmak üzere, çoğu zaman sadece tek bir bireyin ya da bir ekolün çalışmasını kapsayacaktır. Belirli bir alanda göz alıcı tek bir çalışmadan daha fazlası çoğu zaman mevcut olduğundan ve amaçlar nadiren açıkça ifade edildiklerinden fikirlerle dolu olan tarihçi çoğu zaman çok sayıdaki zincirle baş etmek ve bunların hepsini güzellik ölçütü, doğrulanabilir ya da tahmin edilebilir hakikat, yaratıcı aklın, ruhun ve bedenin varlığı gibi birtakım ideallerle idare edilen bir varlık olarak ele almak zorunda kalır. Pek çok büyük eserin başka eserlerin az olduğu bir ortamda ortaya çıktığına ve çoğu

[35] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 99.

zaman var olanlara karşı az çok kasıtlı bir muhalefet içinde inşa edilmiş bir yol boyunca gelişim gösterdiklerine dair bir önerme ortaya atmak için fikirler tarihinin aynı zamanda yeni olanın yerleşik olanla etkileşimini hesaba katması ve baskın bir figüre ya da harekete tesadüfi veya türetilmiş bir atıfta bulunması gerekir. Platon'un felsefesi, Rodin'in heykeltıraşlığı, Flaman ressamlar, modern fizikçiler, icatlar ve keşifler hakkındaki bir çalışma mevcut çatışan faaliyetlerden ve başarılardan ayrı tutulursa bozularak bir biyografi ya da kroniğe dönüşme eğilimi gösterecektir. Bunların diğer olaylarla, kalıplarla ve eğilimlerle alakalı olması gerekir[36].

Tarihi bir katman (dönem) birbiriyle uyumlu ve eşzamanlı olaylar dizisidir. Tarihin bir dönemi birbiriyle uyumlu olayların genel koşullar tarafından hızlandırıldığı tarihi katmanlardan meydana gelen biz diziyi içine almaktadır. Komşu ülkelerin zayıflığını hesaba katan ve askerlerinin coşkusundan ve onların sahip oldukları silahlardan destek alan hırslı Napolyon tek bir tarihi katmanın bir parçasıdır; Waterloo Savaşı'ndaki Napolyon ise başka bir katmanı işgal eder. Napolyon her ikisinde de var olduğu için değil, ama her ikisi de klasisizmin zayıflayan hakimiyeti, devrimci ruhun sonucu, emperyalizmin artması ve benzerleri gibi ortak bazı etmenler tarafından şekillendirildiklerinden her iki katman da tek bir tarihin parçasıdır. Tarihi bir katman geçmişteki bir noktada donmuş kalmış olan bir dünyanın bir parçasıdır ve bu parça ileriye ve geriye dönük çıkarımlar için bir temel vazifesi görmektedir. Ayrıca, bu parça farklı bölümlerle farklı noktalarda kesişerek pek çok bölüm için tipik bir örnek ortaya koymaktadır. Hiç bir katman kendisinden önce ya da kendisinden sonra geleni açığa vurmaz, zira her biri bölümlerin parçalarından meydana gelmektedir ve bu nedenle de gerçek bir varlıktan, kendisine ait gerçek bir geçmiş ya da gelecekten yoksun analitik bir unsurdur. Napolyon'un hırsı doruğa eriştiğinde onun askerlerinin coşkusu da belli ki artıyordu, halbuki komşuları önceden sahip oldukları zayıflıklarını düzeltiyorlardı. Üç bölümün hepsi de aynı tarihi katmanlar zincirine aittir. Bu bölümlerden birinin ya da birkaçının sonucu başka bölümlere ait sonuçlarla karşılaşabileceğimiz bir katman içerisinde yer alabilir. Farklı sonuçlar, farklı kökenlere sahip olsalar da, ayrı yollarla o katmana erişse de daha sonrasında birbirini etkileyebilir ve birbiriyle etkileşebilir. Hiçbir tarihçi güvenli bir şekilde ileri ya da geri bakamaz ve bir tarafta duran her bir şeyi görmezden gelemez. Şimdi birkaç bölümü yönlendiren şartlar başka bir zamanda daha çoğunu yönlendirir. Tarihi zincirler ve dönemler zaman içinde genişlerler ve daralırlar. Çoğu zaman bir katmanı tarihle işaretlediğimiz için bu katmanı, kesiştiği bölümlerden daha gerçekmiş gibi ele alma eğilimi sergileriz. Bir katmanın

[36] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 99-101.

sadece eksiksiz dönemlerden meydana gelmesini sağlamak adına onu doğrudan bir çizgi olarak değil de genişliği ve şekli değişiklik arz eden bir düzlem olarak ele alırsak bu hatadan kaçınabiliriz[37].

Tarihin en büyük birimi çağdır. Çağ, birimlerini bölümlerin meydana getirdiği çok sayıda dönemden meydana gelmektedir. Çağ, bütün insanlık için bazı ihtimallerin gerçekleştirilmesine kendini adamak olarak anlaşılmalıdır. Bir çağın ardından kendi bakış açısına haiz olan başka bir çağ gelecektir. Tek bir tarihçi ancak nadiren bir tarihçinin ilgisini çekebilir, oysa insanlık tarihi tek bir çağ içerisine sıkıştırılmamalıdır. Bu nedenle tarihçi ya incelediği çağı diğer çağları da ölçümleyebileceği bir paradigma sunan bir çağ olarak görmeli yahut da kendisini tarihin bir parçasını kaleme almaya ve geri kalanlar için diğerlerinin çalışmalarına güvenmeye zorlamalı. Her tarihçi kimi zaman bu yaklaşımlardan birine yakınlık duyarken kimi zaman da bir ötekisine yakınlık duyar. Tarihçi, en iyi bildiği çağı öbür çağları anlamak için bir model olarak görmekten kendisini alamaz, ancak bu taşralı duruşundan ve gettolaştırıcı tavrından uzak durmalıdır. Bütün çağların bir tarihçinin dikkatini çekecek kadar kıymetli olduğuna hak vererek birincisinden uzak durabilir ve kendi çağının öbür çağların da sergilediği aynı insan doğasını sergilediğinin farkına vararak ikincisini engelleyebilir. Tarihçi, şimdi mevcut hale getirilen bir geleceğin var olduğunu – aslında tarihi kaleme alırken kendisinin bu başlangıç aşamasındaki şimdiki zamana katkıda bulunmak üzere olabileceği de – bildiği için kendi çağının daha sonraki bazı tarihçilerin farkına varabileceği tarihi bir rolünün var olduğunu da görmelidir[38].

Weiss'a göre, tarihçi, geçmişte meydana gelmiş olabileceğini düşündüğü şeyler hakkında destek alıp alamayacağını görmek amacıyla tarihi dünyanın boyutlarını gerçekliğini öğrenmek için tarih felsefesi çalışmalıdır. Yaşanmış (nesnel) tarihe karşı ilgisi olan bir filozof aslında neyin gerçekleştiğini keşfetmeye kalkışmaz ya da düşündüğü şeylerin dünyanın gidişatına dair şeyler olduğunu söyleyip durmaz. Her zaman olmasa da birbiriyle uyumlu iki yoldan biriyle – bazı temel güç ve kategorileri açıklamak zorunda olan ya da açıklama gerektiren bir yolla ya da tarihi olmayan unsurların etkileşiminin bir neticesi şeklinde ortaya çıkan bir yolla – tarihi ele almaya çalışır. Bir yaklaşım felsefi tarihi ortaya çıkarırken bir ötekisi tarihin tahmine dayalı bir felsefesini ortaya çıkarır. Tarih felsefesinin konuları felsefi tarihi ilgilendiren konulardan daha basittir

[37] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 101-102.
[38] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 103-104.

ve felsefi tarihçiler tarafından öne sürülen iddiaları desteklemesi ya da doğrulaması gerekmez. Tarihi dünya, harici güçlere sahip insan gruplarının oldukça yeni olan birleşimlerinin bir neticesidir, tarihi dünya dayatılan zorunlulukların bir neticesi değildir. Daha kesin söylemek gerekirse tarih içindeki varlıkların tarih dışında da gerçeklikleri vardır[39].

Tarih felsefesi, iki ana kısımdan meydana gelmektedir. **Yazılmış tarih**, tarihçinin rolüyle, varsayımlarıyla ve faaliyetleriyle ve onun neticede kaleme aldığı tarihiyle ilgilenirken, ötekisi nesnel (**yaşanmış**) tarihi ortaya çıkaran unsurların tecrit edilmesiyle ve bu unsurların neticelerinin değerlendirilmesi ve nitelendirilmesiyle ilgilenmektedir. Yaşanmış tarih söz konusu olduğunda, tarihi dünyada, bu dünyanın içinde ve dışında bir gerçekliğe ve hayata sahip olan varlıkları da belirlememiz gerekmektedir. Kimi zaman, tarihteki varlıkların tarih dışında bir gerçekliğe sahip oldukları hakkındaki iddianın tarihi dünyaya ait kategorilerin, yöntemlerin, faaliyetlerin ya da serüvenlerin dışarıdaki gerçekliğe ait olanları yankılaması gerektiğine dair varsayıma neden olduğu düşünülmektedir. Tarih, zamana bağlı varlıklarla ilgili bir alan olduğundan değişimin bir kral gibi karşılandığı bir gerçekliği önceden varsayması beklenmektedir. Tarihi dünyanın varlığı tarihe değil de varlıkların mevcudiyetine bağlı olduğundan gerçekdışı ya da anlaşılmaz olarak nitelendirilmez; sabit ve hatta sürekli gerçekliklerin varlığı tarihi bir dünyanın özerk bir şekilde hareket etmesini engellemez. Tarihi dünyanın kendisine ait bir mantığı ve farklı özellikleri vardır; bu dünya karakteristik bir yapıya ve gelişime sahip başka bir şeylere indirgenmesi mümkün olmayan bir dünyadır. Bu dünyanın güvendiği varlıklar mantıken bireysel akıl, kozmik öze ait yaratıklar, kader veya Tanrı olabilir. Ancak, mesele bundan ibaret olsun yahut olmasın, tarihi dünya, farklı geçici yönelimi, zamansal birlikteliği ve anlaşılabilir bir ömrü olan bir gerçekliktir. Tarihi dünya, evreni oluşturan temel gerçekliklerin birbirleriyle ilişkilerinden kaynaklanan bir neticedir[40].

Bir kimse, kendisi dışındaki varlıklardan ve enerjiden istifade eder ve bunlar onu etkiler. Bunlarla etkileşime girdiğinde ise bunlarla birlikte kendisi sınırlı bir birincil bölge, insanlara ait bir alan meydana getirirler. Bu alanın kendisi dışındaki güçlerle etkileşimi türetilmiş bir bölge ortaya çıkarmaktadır. Hem birincil hem de türetilmiş bölgelerde kendisi ve başkaları yeni işlevler ve anlamlar kazanırlar. Aslında bu, onun farklı şekillerde ve defalarca başka gerçekliklerle ilgilendiği anlamına gelmektedir.

[39] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 112-114.
[40] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 117-119.

Mesela, insanlara ait alanın içinde birtakım amaçlar tarafından bir toplum meydana getirmek için şartlandırıldığında, bu toplumu, bu amaçla toplumsal olarak ilgilenmeye devam ederken bir yandan da siyasi bir varlık gibi hareket ettiği siyasi bir bölgeye çevirmek için kendisini aynı amaçla yeni bir şekilde ilişkilendirebilir. Benzer bir şekilde onun tarihi, onun doğayla etkileşime girerek insanlara ait bir alan oluşturmasını ve sonrasında bu alanın, yeni bir bölge meydana getirmek için saklı duran doğayla etkileşime girmesini sağlamasını gerektirir. Sekiz türetilmiş bölgeyi – sınanmış bilgi, etkili erdem, takdir edilen sanat ve kabul edilebilir ibadet; kamusal eylem, teşkilatlı siyaset, yaşanmış tarih ve kutsal bir şekilde sürdürülen kurumsal bir din – elverişli bir şekilde birbirinden ayırt etmek mümkündür. Bunların hepsi birden insanların yaşadığı dünyayı meydana getirirler. İlk dördünde insanlar egemendir, ötekilerde ise er ya da geç insanlar karşılaştıkları şeylerin boyunduruğu altına girerler. İnsanlardan ve öteki güçlerden kurulu mükemmel bir denge kurmak gerek her ikisi birbirine mükemmel bir şekilde uyumlu olmadığından gerekse de bunların kuvvetleri birbirine eşdeğer olmadığından açıkçası mümkün değildir[41].

İnsan; aile, köy, kabile, cemiyet, toplum gibi toplumsal bir grubun içinde doğar. İnsan, gün ışığında göründüğü andan itibaren – ve geleneklere ve kanunlara göre, hatta çok daha öncesinde – zaten bunların bir mensubudur. Her bir grubun ayırt edici bir mantığı ve hayatı vardır. Ancak bunlardan hiçbiri canlı değildir, hiçbiri bir organizma değildir; gruplar birer madde değildirler, onlar birey de değildirler. Buna karşın bir çeşit varlıkları vardır. Gereklilikler kadar sonuçlara da sahiptirler; hakları ve görevleri vardır ve çoğu zaman kendi mülklerine sahip olurlar, gücü kullanır ve idare ederler, insanları ve onların faaliyetlerini denetleyip yeniden yapılandırırlar. Toplumsal gruplar, kendi parçaları ve üyeleri için uygun olan yollardan farklı yollarla özellik kazanırlar. Bir aile, bir cemiyet ya da bir toplum zengin, eski ya da geniş olabilirken üyelerin ve parçaların hepsi yoksul, genç ve ufaktırlar. Bir aile, bir cemiyet ve bir toplum birbirinden kolaylıkla ayırt edilmez. Kesin bir şekilde ifade etmek icap ederse, bunların farklı hayat ve üye türleri mevcuttur, fakat bunlar da güzel bir şekilde belirlenmiş sınırlardan yoksundurlar. Genellikle bunların boyutu ve öncelikle üyelerinin maruz kaldıkları alışkanlıklar ve yönelimlerin türü farklılık arz eder[42].

Bu bağlamda, tarih, kısıtlama olmaksızın, insanlığın medenileşme sürecidir. Tarih, bir dünya tarihidir ve her zaman için bağımsız devletlerin ve milletlerin ya da bunların meydana getirdiği koalisyonların

[41] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 125-126.
[42] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 127.

hikayelerinden meydana gelen bir derlemeden çok daha fazlasıdır. Tarih, insanların iradeleri, bedenleri, akılları ve kişilikleriyle kendilerini ortaya koyarak huzur ve adalet içerisinde hareket ettikleri tek bir medeniyeti ortaya çıkararak zamanla kendisini ifade eden insanlıktır. Doğa, sosyalleşmiş insanlar üzerinde egemenlik kurarak onların tam olarak yaşamasını veya birlikte hareket etmelerini engellediğinde doğa felaketlerin kaynağını, zalim bir gücün maskesini takınır. Doğa, insanların bedenleri üzerinde egemenlik kurduğundaysa doğal trajedi ortaya çıkar; doğa onların iradeleri üzerinde hakimiyet sağladığında onları yıldırır; doğa onların akılları üzerinde hakimiyet kurduğunda ise onun aklı karışır; doğa onların kişilikleri üzerinden egemenlik kurduğunda yıkıcılaşır. Buna karşın, insanların özgürlüğü için çabalanırken doğaya da faydalar sağlanır. Doğa nadiren insanları alt ettiğinden ve bu faydalar sadece sınırlı bir zamanda ve sınırlı sayıda kaldığından yaşanmış (nesnel) tarih söz konusudur. İnsan, kendisini doğanın bir parçası haline getirmekte serbest olduğundan ve böylece insanlara ait bir alan meydana getirdiğinde ve bu alanı yine de insanlara ait alanın dışında kalan doğanın bir parçası haline getirmekte özgür olduğundan tarih mümkündür. Tarih hem de insanın doğasını merak etmektedir, ancak tarih, insan doğasının insanlara ait alanla doğanın etkileşiminde ortaya konduğu şekliyle ilgilenmektedir. Tarihi dünya, kendisini meydana getirmek için bir araya gelen insanlarda ve doğada bir fark yaratan gerçek bir dünyadır. Bu dünya, içinde bir kimsenin temel gereksinimlerini sağlayabileceği özerk bir bölgedir. Ancak, bu bölge insanın girebileceği ya da girmesi gereken bir bölge değildir. İnsan, kendisini tamamlarsa başka bölgelerin – ahlaki, dini vb. – bir parçası olmalıdır. Tarihi dünya, insana öncelikle etkili olma ve tesadüfen de olsa hayatta kalma ve erdem, değer kazanma fırsatı sunarken aynı zamanda doğa, bir değer ortaya koymak ve birleşik olabilmek için bir geçmiş ve bir gelecek kazanabilir. Onlar bu özellikleri ve rolleri meydana getirdikleri tarihi dünyada kazanırlar. Bu dünyada her biri bir ötekinin varlığından ve orada meydana getirdikleri birlikteliklerden, farklı bir tarihi zaman, yer ve nedensellik içerisine yerleştirilen birlikteliklerden faydalanmaktadır. İnsanlara ait alan ve doğanın meydana getirdiği durum, başka şekillerde karşılanması mümkün olmayan insanların ve doğanın gereksinimlerini karşılama çabasının gerekli bir neticesi olan tarihi bir olay ortaya koyar. Elbette insanların ve doğanın hiçbir zaman karşılanmayacak ihtiyaçlarının olması muhtemeldir. İnsanların ve doğanın tarihi bir bölge yaratmak amacıyla bir araya gelmesi için hiçbir zorunluluk yoktur. Ancak, insanlar ve doğa bir araya gelmezlerse bazı temel ihtiyaçları karşılamakta başarısızlığa düşeceklerdir. Tarih, kendini meydana getirenlere onların başka şekillerde elde edebileceklerinden çok daha kuvvetli bir tatmin sağlar. Tarih, kendi

zamanına, yerine ve nedenselliğine sahip bir bölgedir ve burada varlıklar başka türlü tamamlanamayacakları şekilde tamamlanırlar[43].

Tarih çalışmak için en temel ve sağlam dürtü, geleceğin tahmin ya da kontrol edilmesine imkan veren kanunları öğrenme arzusu olmamalıdır. Yine de geçmişten bir şeyler öğrenmek ve bunlardan gelecekte faydalanmak mümkündür. Paul Weiss'a göre, insanların tarih çalışmasıyla meşgul olmasının pek çok sebebi vardır. İnsanlar, kendi geçmişlerini öğrenmek maksadıyla tarihe bakarlar. Hepimiz böylesi bir bilgiden keyif alırız. Bir şeyi gözümüzde canlandırdığımızda dahi kendimizle ilgili doğru olan ve öğrenmemizin bizim için iyi olacağı bir şeyi ifade ederiz. Kökenlerimiz soyluysa gerçekleşen zaferleri okuruz, ama gerçekleşmiş olan şeylerin hala daha kendi varlığımızın bir köşesinde bir şekilde muhafaza edildiğinin pek farkına varmayız. Ayrıca, kendi fikirlerimizi geliştirmeye ve kendi komşularımızı etkilemeye özenir, bu sebepten dolayı gerçekleşmiş olan şeyleri abartma eğilimi gösteririz. Kendi kökenlerimiz sıkıntılı, acınacak bir halde ve pişmanlıklarla dolu olduğunda dahi kendi ataları talihsiz, aptal, günahkar ya da şaşkın olan tek insan olmadığımızı öğrenmekten duyulabilecek bir memnuniyet vardır. Yalnız olmadığımızı, tek bir bütünlüğün bir parçası olduğumuzu, bir bakıma uzun bir süre yaşamış olduğumuzu öğrenmekte de keyif duyulacak şeyler vardır. Gerçekleşen olayları kendimizin ayrılmaz bir parçası olarak kabul ettiğimizde bir çeşit ölümsüzlüğe erişmiş oluruz. Geçmişin zaferleri hakkında derin düşüncelere dalmaktan da keyif duyarız. Kimi zaman bir işin iyi yapıldığını görmek bize memnuniyet verir. İnsanlığın başarılarına, bunlar yapabildiklerimizle sadece uzaktan alakalı olsa da, kulak vermekten hoşnut oluruz. Başkalarının dağları ya da arktik alanları keşfetmesinden bir şekilde memnuniyet duyduğumuz gibi kendi kültürümüzle doğrudan bağlantılı olmayan kültürlerin başarılarına dikkat kesilmekten de keyif alırız. Tarih, hatalar ve çelişkiler arasında gidilip gelinen bir araştırmanın bir sonucudur. Araştırma kolay değildir, hatalar ve çelişkiler keyif alınacak şeyler değildir. Tarih çalışmalarıyla meşgul olmak, eleştirilmek, aldatılmak, mağlup olmak ve hayal kırıklığına uğramaktır; çok fazla acı ve korkuyla karşı karşıya kalmaktır.

Tarih, alınan değil kazanılan bir şeydir. Tarihin verdiği keyif genellikle geçmişin yeniden keşfedilmesine dair tesadüfi bir sonuçtur. Tatiller ve kutlamalar, gösteri alayları, hatta anıtlar, türküler ve folklor bir zamanlar gerçekleşmiş olan şeyleri bizim için yeniden canlandırırlar. Bu yeniden canlandırmalar, kendi varlığımızın gerçek doğasının farkına

[43] P. Weiss, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962, 129-130.

varmamızı sağlar ve aynı zamanda sıradan benliklerimizden ve vazifelerimizden bizleri koparark bir an için büyük olayları ve büyük şahsiyetleri yaşamamıza imkan verirler. Tarih, hatırlanabilir geçmişi önümüze getirmek suretiyle bugün arzu edilen yeniden canlandırmalar için bizlere malzeme sağlamaktadır. Geçmiş, muhteşem olduğu ve kontrolümüzde kaldığı müddetçe yeniden canlandırma tarihin araştırılması için iyi bir sebep ortaya koymaktadır. Tarih, bir araştırma olduğu kadar aynı zamanda bir sonuçtur. Tarihçinin aktardığı hikaye kendi öncelikli ilgi alanı olan bir faaliyetin kısmen tesadüfi bir kalıntısıdır. İnsanların belirli bir süre boyunca üzerinde hemfikir oldukları herhangi bir mesele tetikte olan tarihçinin merakını kamçılar, onun araştırmaya girişmesine, sorular sormasına, meslektaşlarının ve kendinden öncekilerin incelenmesi, eleştirilmesi, belki bir kenara itilmesi yahut da değiştirilmesi gereken şeyleri kabul etmeye birden bire adım atıp atmadıklarını görmeye iter. Bir bilim insanı, filozof ve yargıç gibi tarihçi de neyin doğru olduğunu bilmek ister; bilinen, kabul görmüş, varsayılan ya da inanılan şeylerle yetinmekten memnun olmaz. Onun meseleleri elbette farklıdır. Bir olayın yerini ve zamanını belirlemeye, doğruluğunu ve güvenilirliğini saptamaya, gerçekleşen bir şeyi var olanlarla ilişkilendiren ipucunu bulmaya çabalar. Ancak, diğer araştırmacılar gibi tarihçi de meselenin ne olduğunu öğrenmek ister; bunun tam olarak farkına vardığında ise ne yapacağını ve nereye bakacağını belirlemek için kendinden önceki hiçbir söze, hiçbir otoriteye, kurulu hiçbir düzene ya da sınıra kulak asmadan acımasızca araştırmasını sürdürür. Onun görevi dürüst, sistemli, eleştirel olmak ve diğer disiplinler tarafından kabul gören benzer nesnellik ve bütünlük talepleriyle uyum içinde hareket etmektir.

Tarih çalışmak için sahip olabileceğimiz en temel gerekçe, başka türlü mümkün olmayan bir şekilde tarihin kendimizi tamamlayabilmeye imkan vermesidir. Biz insanlar, her daim kendisini tamamlamaya çalışan eksik varlıklarız. Varlığımızın parçası olan başka şeyleri gerçekleştirmek suretiyle kendimizi tamamlayabiliriz. Her şeyi özümseyerek, kontrol altına alarak ve her şeye boyun eğdirerek, böylelikle kendi özümüze bir şeyler katarak, kendimizi tamamlayabileceğimizi düşünmek kışkırtıcı bir şeydir. Bununla beraber, birkaç kez hariç, bunlarla hiçbir zaman fiziksel olarak temas etmeyiz, onlarla sadece kendimize eklemlenebilecek cisimler olarak temas kurarız. Kendi bedenlerimizin erişimi dışında kalanlara ulaşmak ve bedenlerimiz dışında onları kendimizin birer parçası haline getirmek için zekamızı kullanmamız gerekir. Bilgi, insanın kendisini tamamlaması için bir stratejidir. Uzay-zamanda var olan her şeye, özellikle de bilimin yardımıyla, erişebilir; tahmin yoluyla evrenin yapısını kavrayabilir ve böylelikle temel olarak var olabilecek bir şey için hazırlık yapabiliriz. Ancak, sadece var

olanları değil aynı zamanda var olmuş olanları da bilmek için kendimizi tanımlamak istediğimiz ve tanımlayabildiğimiz şekilde yüzümüzü tarihe dönmemiz gerekir. İşte orada insanlığı belirli hallerin çeşitliliği içinde, insanlığı da anlaşılmış, açık bir hale getirilmiş bir gerçeklik olarak, kendimizi çoğaltılmış ve kendi imkanlarımızı da bugün onları anlayamayacağımız bir şekilde tek tek ya da hep birlikte gerçekleştirilmiş olarak bulacağız. İnsanların yapı ve eylem itibariyle nasıl birbirlerinden ayrı olduklarını – ve nasıl hemfikir olduklarını – tarihten öğrenmek isteriz. İnsanların nasıl davrandıklarını, niçin öyle davrandıklarını, aslında ne olduklarını ve neye söz verdiklerini öğrenmek için tarihe bakarız.

Tarihin ortaya koyduğu zıtlıklar keskin ve göz alıcı olduğundan ondan pek çok şey öğreniriz. Böylesi bir bilgi ilk başta tarihçinin zaman içerisinde bir yolu takip etmek için yaptığı varsayımı – insanın farklı beyanları arasında mantıklı bir bağlantı kurmasına izin veren değişmez bir doğanın olduğu varsayımını –reddetmeyi gerektiriyormuş gibi görünür. Bu varsayım reddedilirse insan farklı dönemleri artık birbiriyle mukayese edemez ve ince ya da kaba bir analoji yardımıyla birinden bir ötekine sıçrayarak onları birbirinden ayırmak zorunda kalır; zira sadece ortak yanları olan şeyler, ortak olan yanlarıyla ilgili bir şekilde birbirleriyle kıyaslanabilirler. Kırmızı, kare ile değil de başka bir renk olan yeşil ile kıyaslanır; bir kare, şekil itibariyle bir üçgenle karşılaştırılır. Farklı yer ve zamanlardaki insanlar arasında yapılacak bir kıyaslama ise ancak zıt etmenlerin farklı şekillerde ortaya koyduğu ortak yanlarının mevcut olması haline mümkündür. Tarihçi, ancak insanların hepsinin temel kimliklerini kavradığında onların nasıl birbirlerinden farklı olduğunu ve nasıl birbirleriyle uyuştuğunu öğrenebilir. Ayrıca, bugünkü halimize nasıl eriştiğimizi öğrenmek için tarihe bakarız.

Tarih, genel özellikleri dikkate alır ve zamanın seyri içinde türlü şekillerde sergilenen tek bir insanlığın var olduğunu kabullenir. Hiç tereddüt etmeden insanların açlık ve cinsellik, hırs ve merak, aşk, nefret ve sempati gibi farklı dürtüleri ve duyguları olduğunu, ayrıca bunların farklı zamanlarda saptığı farklı yönlerin, sahip olduğu hız ve görevin koşullardaki farklılığa bağlı olduğunu varsayar. Bir dışavurum miras olarak kaldığından ve kimi zaman bilinçli bir şekilde kabul edildiğinden diğerleri üzerinde bir etkisi olsa da tarihe göre dışavurumların hepsi aynı ölçüde açığa vurucu ve nihaidir. Tarihçinin gayesi, eleştirel disiplinli bir sorgulama yoluyla geçmiş hakkında ne öğrenilebileceğini bilmek ve bildirmektir. Tarihçiler çok yönlü ve açık fikirli olmalı, temelde mevcut herhangi bir olayla yola koyulabilmeli ve geçmişteki bir olayı tarihi bir rolü olan bir olay olarak kabul edebilmelidir. Tarihçi, geçmişin aslında ne olduğunun, geçmişin esasen

sahip olduğu gücün çeşidinin ve bu güç nedeniyle varlıkların kanıksanmış bir şimdiki zamana dek maruz kaldıkları dönüşümlerin farkına vardığı müddetçe bu mesafenin ayırdına varır. Tarihçi geçmişi şimdiki zamana bakarak inşa etmez, bunun yerine deliller için şimdiki zamana ve geçmişin şimdiki zamanda nasıl muhafaza edildiğini bilmesini sağlayacak bir gaye için geleceğe bakarak geçmişi yeniden inşa eder. Bu etmenlerin hiçbirini kesin bir şekilde bilmez ve bu nedenle mantıklı bir açıklamadan daha fazlasını hayal etmez.

Özetlersek, tarihsel sorgulama, hipotezlerin disiplinli bir şekilde eleştirel olarak kullanımının kontrolü altında mevcut delillerin kullanılması yoluyla, daha sonraki bazı olayların ve en nihayetinde mevcut delillerin bir sonuç olarak görülebilmesini sağlayan güvenilir ve sağlam bir temel inşa etmenin yollarını arar. Tarihçi önemli gerçekleri yaratıcı bir kompozisyon içinde sunar. Bu başarı onu arşivciden ayırır. Bu bağlamda, tarih insanların değerli, erdemli olma ve doğru bir şekilde sorumluluk içinde olma gereksinimlerinin değiştirilmiş ve yumuşatılmış bir şeklinin karşılanmasını sağlayabilir.

Son çözümlemede, Paul Weiss'a göre, tarihçi, hiç kimsenin söylemeyeceğini ya da söyleyemeyeceğini bize söyler. Tarihçi, sağduyu sahibi bir insan olduğu için tarihe ait gerekliliklerin ve ihtimallerin, faaliyetlerin ve sonuçların, boşluğun, zamanın ve nedenselliğin başka bölgelerde bulunabileceklerden farklı olduğunun farkında olan işe yarar bir yol üzerindedir. Kendisi tarihçi olduğu için geçmiş zaman içinde başkasından daha etkili ve verimli bir şekilde nasıl daha da ileri gidebileceğini ve ilerleyebileceğini bilir. Ayrıca, kendine özgü buluş yöntemini sürekli olarak eleştirdiği için gerçekte neyin, ne için gerçekleştiğini anlamak için ona bakmamız gerekmektedir. Onu dinlersek kendimizi, ortak geçmişimizi ve bir yere kadar aksi halde hiçbir şekilde anlayamayacağımız olası ortak geleceğimizi anlayabileceğiz, ayrıca sonuç itibariyle olmamız gereken şeyi çok daha istekli bir şekilde olabiliriz.

KAYNAKÇA

Bochenski, J.M., Çağdaş Düşünme Yöntemleri, çev. Talip kabadayı, BilgeSu, Ankara: 2008.

Donagan, Alan, (edit.) Philosophy of History, The MacMillan Company, New York: 1965.

Kabadayı, Talip, Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri, BilgeSu, Ankara: 2011.

Vico, G., On the Study Methods of our Time, Cornell University Press, Ithaca: 1990.

Vico, G., The New Science, Cornell University Press, Ithaca: 1948.

Weiss, Paul, History: Written and Lived, Kingsport Press Inc., Carbondale: 1962.